

ΜΕΡΙΚΑ ΕΙΝΑΙ ΑΝΕΠΙΤΡΕΠΤΑ ΑΚΟΜΑ ΚΑΙ ΣΕ ΠΡΟΦΟΡΙΚΟ ΛΟΓΟ, ΩΣΤΟΣΟ ΔΗΜΟΣΙΕΥΟΝΤΑΙ!

249

Ανάγια Σαρπάκη

Καραλή, Α. 1994. Λεξικό: Αρχαιολογικών-περιβαλλοντικών όρων. Εισαγωγή στην ιστορία της Αρχαιολογίας. Αθήνα: Βιβλιοσυνεργατική, 109 σελ. (τιμή: 1500 δραχ.)

Όλοι όσοι υπηρετούν τον χώρο της αρχαιολογίας σήμερα έχουν επίγνωση της μεγάλης ανάγκης δημιουργίας λεξικού αρχαιολογικής ορολογίας ειδικά σε θέματα που αφορούν στις θεωρίες, στις μεθόδους και στις τεχνικές. Έχουν ήδη γίνει προσπάθειες προς την κατεύθυνση αυτή και, ειδικά, ο καθηγητής Α. Ζώης (1980, 1982) προσέφερε αξιόλογο έργο στις πανεπιστημιακές του σημειώσεις. Ο καθηγητής Χρ. Ντούμας προσπαθεί να δημιουργήσει μία ομάδα εργασίας για την σύνταξη ενός λεξικού, που αποτελείται από αρχαιολόγους διαφόρων ειδικοτήτων, όπως και αρχαιολόγους που έχουν σπουδάσει στο εξωτερικό και έχουν ερευνήσει και δημοσιεύσει στη γλώσσα της χώρας που τους έχει φιλοξενήσει, με πλήρη επίγνωση του γεγονότος ότι ένα τέτοιο εγχείρημα μόνο με συλλογική και συντονισμένη εργασία ειδικών μπορεί να έρθει σε πέρας. Οι λόγοι είναι προφανείς στους επιστήμονες που έχουν αντιμετωπίσει, έστω και μερικώς, το πρόβλημα. Δυστυχώς, το υπαρκτό κενό δε φαίνεται να καλύπτεται από το λεξικό της Καραλή. Η μελέτη του δεν αφήνει περιθώρια για αισιόδοξες σκέψεις. Θα ήταν δύσκολο να εισηγηθεί κανείς ανεπιφύλακτα τη χρήση του σε αρχαιολόγους και σε επιστήμονες από συγγενείς ειδικότητες.

Δύσκολα γίνεται κατανοητός ο λόγος που ώθησε την συγγραφέα ν' ασχοληθεί με δύο διαφορετικά και δύσκολα θέματα όπως, από την μία, με την ιστορία της αρχαιολογίας και, από την άλλη, με το λεξικό περι-

βαλλοντικών και αρχαιολογικών όρων και να τα συμπύξει σε ένα μικρό εγχειρίδιο, όταν και τα δύο αυτά θέματα είναι και μεγάλα και σοβαρά από μόνα τους. Συγκεκριμένα οι πρώτες 39 σελίδες αφιερώνονται σε μία εισαγωγή στην ιστορία της αρχαιολογίας και οι υπόλοιπες 50 περίπου σελίδες συνθέτουν το λεξικό, με έναν πρόλογο 7 σελίδων, επεξηγηματικό για τον σκοπό του. Με την ίδια διάταξη επιχειρείται στη συνέχεια η ανάλυση του βιβλίου.

Εισαγωγή του βιβλίου (σελ. 9-13)

250

Ήδη από τη γενική εισαγωγή του βιβλίου διαφαίνεται ουσιαστική έλλειψη γνώσεων για θέματα της θεωρητικής αρχαιολογίας, π.χ. στη σελ.10 τίθεται το ερώτημα ‘είναι όμως σωστό να διακρίνεται κατά κάποιο τρόπο η θεωρία από τη μέθοδο;’, μεταφράζοντας εσφαλμένα ‘but we see no need to make a sharp distinction between theory and method’, με παραπομπή στον σημερινό ‘πατέρα’ της θεωρητικής αρχαιολογίας στην Αγγλία τον Renfrew (Renfrew & Bahn 1991). Συγκεκριμένα αναφέρεται στη λεγόμενη ‘Θεωρία Μέσου Φάσματος (Middle Range Theory)’ και ισχυρίζεται ότι είναι “ ένα ανεξάρτητο (βλ. distinct) σώμα ιδεών, που θα έχει ως σκοπό να γεφυρώσει το υποτιθέμενο χάσμα μεταξύ των ‘ωμών’ (βλ. raw) αρχαιολογικών καταλοίπων και των γενικών παρατηρήσεων και συμπερασμάτων που παράγονται από αυτά” (μετάφραση της Καραλή από το βιβλίο Renfrew & Bahn 1991:10). Ο Renfrew δεν έγραψε ότι δεν διαφοροποιεί αυτά τα δύο στάδια της διαδικασίας αλλά μόνο ότι δεν είναι έντονη (παραμένουν όμως διαφορετικής υφής) διότι εάν διαβάσει κανείς παρακάτω στην ίδια παράγραφο εξηγεί ότι “our aim is to describe clearly the methods and techniques used by archaeologists in investigating the past... the analytical concepts of the archaeologist are as much a part of the battery of approaches as are the instruments in the laboratory”. Συνεπώς, εννοείται ότι ο αρχαιολόγος όταν καταφεύγει στην αναλυτική μέθοδο της τεχνικής του (στις ερμηνείες του) είναι ‘φορτισμένος’ από το θεωρητικό του φορτίο, δηλαδή, από τη μιά της επιστήμης του ή της αρχαιολογικής ‘σχολής’ που ανήκει και, από την άλλη, του πολιτισμικού του περιβάλλοντος (πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό). Η θεωρία ανήκει στον χώρο των Ανθρωπιστικών-Κοινωνικών Σπουδών γενικότερα, ενώ η μέθοδος στην αρχαιολογία διέπεται από τους νόμους της επιστημονικής μας ιδιαιτερότητας και δεοντολογίας. Είναι μεγάλη η διαφορά και θα ανεμένετο να γίνεται σαφής διαχωρισμός ώστε να μην παρερμηνεύεται η παραπομπή (Renfrew & Bahn 1991:10) με την απομόνωσή της από το νοηματικό της περιβάλλον.

Τα επόμενα τμήματα της γενικής εισαγωγής αναφέρονται α) στο πρόβλημα της αρχαιολογικής ορολογίας και β) στα αίτια του προβλήματος. Σε κανένα από τα δύο τμήματα δε θίγεται η ουσία του προβλήματος αλλά αντιθέτως τίθενται επιμέρους θέματα όπως η ερμηνεία του όρου “tholos tomb” (σελ.13), ή το δόκιμο του όρου “παλινολογία” έναντι του “γυρολογία”, κ.ο.κ. Αυτό που θα έπρεπε ν’ απασχολεί τη συγγραφέα είναι το ειδικότερο πρόβλημα της ελληνικής απόδοσης ξένων όρων και όχι γενικότερα προβλήματα αρχαιολογικής ορολογίας, διότι αλλιώς ισοπεδώνει ανόμοια προβλήματα με διαφορετική χροιά. Άλλο το εγγενές πρόβλημα της ελληνικής ονοματολογίας και άλλο η ειδικότερη δυσκολία της ελληνικής απόδοσης ξένων όρων.

Όσο για τα αίτια του προβλήματος θεωρεί ότι 'λύνονται' με μία ' σύντομη ανασκόπηση στην ιστορία της αρχαιολογίας' που καλύπτουν μόλις 24 σελίδες όπως αναφέρω για το τμήμα αυτό παρακάτω.

Εισαγωγή στην ιστορία της αρχαιολογίας (σελ. 15-39)

Όπως προαναφέρθηκε, ένα τμήμα του λεξικού, περί τις 24 σελίδες είναι αφιερωμένο στην ιστορία της αρχαιολογίας. Δεν θ' αναφερθώ λεπτομερειακά σ' αυτό τον χώρο, διότι έχουν γραφτεί πολλά συγγράμματα, παρότι στην βιβλιογραφία του βιβλίου υπάρχουν σημαντικές παραλείψεις (Willey & Sabloff 1974, Trigger 1989). Οφείλεται να παρατηρηθεί ότι δεν γίνονται παραπομπές σε σημαντικότερα συγγράμματα-σταθμούς της αρχαιολογίας (π.χ. Binford 1972, 1983), ενώ από την άλλη εμφανίζονται παραπομπές σε συγγράμματα αξιολογικά, αλλά περιφερειακού ενδιαφέροντος για το προκείμενο θέμα (π.χ. Lesky 1990 Η ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας, ή Κωστάρας 1992, Φιλοσοφική προπαίδεια). Επίσης θα αναμένετο, εφ' όσον υπάρχει αυτή η αναδρομή στην ιστορία της αρχαιολογίας και τα προβλήματά της, να μην αγνοείτο ούτε η σχετική ελληνική βιβλιογραφία (Χουρμουζιάδης 1978, Ζώης 1990, Κωτσάκης 1991, Καλπαξής 1990) με δεδομένο ότι κυρίως απευθύνεται σε ελληνικό αναγνωστικό κοινό.

Το κύριο μειονέκτημα είναι ότι το κείμενο συχνά χάνει τη νοηματική του συνοχή και σε πολλά σημεία δεν είναι εύληπτο για τον αναγνώστη. Ίσως θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα συμπύκνωμα αρχαιολογικών απόψεων αλλά δεν μπορεί να αποκληθεί σύντομη ιστορία της αρχαιολογίας διότι απουσιάζει η συστηματική μελέτη και η ξεκάθαρη αναφορά στους σταθμούς της αρχαιολογικής σκέψης και έρευνας (Trigger 1989). Πάνω απ' όλα δεν είναι ιστορία της αρχαιολογικής σκέψης, των ιδεών που σημάδεψαν την επιστήμη μας, ούτε της αρχαιολογικής μεθόδου αλλά και ούτε της ιστορίας της περιβαλλοντικής αρχαιολογίας με τη δυναμική που τη διέπει. Αποτελεί, αντίθετα, ιστορία προσώπων ή και ανεκδότων σχετικών με την αρχαιολογία.

Στην ίδια γραμμή, επιδεχόμενη ανάλογες παρατηρήσεις, κινείται και η 3η παράγραφος (σελ.37) περί *σωστικής αρχαιολογίας* (rescue archaeology) που 'στην Ευρώπη είναι γνωστή ως "Μεσαιωνική" ή "Μεταμεσαιωνική Αρχαιολογία"....'. Σε μία παράγραφο 14 γραμμών μόνο η συγγραφέας θέλει να συμπτύξει το έργο της *σωστικής αρχαιολογίας*, της *μεσαιωνικής και μεταμεσαιωνικής*, όπως και της *αρχαιολογίας του χώρου*. Αυτή η σύμπτυξη τις αδικεί, δημιουργεί ακατανόητες συσχετίσεις, ενώ ταυτόχρονα παραλείπεται βασική βιβλιογραφία, ξένη και ελληνική, (Hodder & Orton 1976, Grant 1986, Μόσχου 1983 passim) η οποία έπρεπε να είχε ληφθεί υπόψη.

Το λεξικό είναι, κατά τα δηλούμενα από τη συγγραφέα, κυρίως αρχαιολογικό όμως δεν παύει να είναι και εγχειρίδιο περιβαλλοντικών όρων, και κυρίως εξειδικευμένο στην περιβαλλοντική αρχαιολογία. Όπως ισχυρίζεται η ίδια, είναι 'περιβαλλοντικό αρχαιολογικό λεξικό' (σελ. 41). Παραδόξως όμως η ιστορία της περιβαλλοντικής αρχαιολογίας διαφεύγει απ' αυτήν την 'ιστορική' εισαγωγή. Μόνο σε μία παράγραφο (σελ.37-38) αναφέρεται στην περιβαλλοντική αρχαιολογία που, δυστυχώς, δεν παρέχει μία έστω συνοπτική εικόνα για τον κλάδο αυτό. Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι 'η "Περιβαλλοντική Αρχαιολογία" ασχολείται με την ανασύσταση του παρελθόντος μέσα από

στοιχεία που παρέχει το περιβάλλον'. Για τον αναγνώστη γεννάται το ερώτημα 'ποιά στοιχεία και ποιό περιβάλλον'; Ο παραπάνω ορισμός προέρχεται, εν μέρει, από τον Evans (1978: XIII). Την εποχή που γράφτηκε το βιβλίο αυτό ήταν ένα πολύ εύχρηστο εισαγωγικό εγχειρίδιο, υιοθετώντας όμως τον ορισμό του της περιβαλλοντικής αρχαιολογίας σήμερα επανερχόμαστε 16 χρόνια πίσω για ένα νέο κλάδο, της περιβαλλοντικής αρχαιολογίας, που, από τότε, έχει σημειώσει σημαντικές προόδους. Ο Butzer (1982:5), τον οποίο η ίδια η συγγραφέας αναφέρει στην βιβλιογραφία της, χαρακτηριστικά γράφει ότι ο πιο πάνω ορισμός του Evans είναι 'not only narrow but also unacceptable'.

Σε αναφορά επίσης με την περιβαλλοντική αρχαιολογία φαίνεται ότι η συγγραφέας συγγέει τη μέθοδο με την προβληματική, ποιοτική διαφορά πολύ σημαντική στην ερευνητική διεργασία. Η περιβαλλοντική αρχαιολογία δεν είναι στατικά μία ταξινόμηση, μία καταγραφή, ούτε είναι μόνο μία 'άνακατασκευή του ολικού περιβάλλοντος μιας αρχαίας κοινωνίας' (σελ.69), αλλά, όπως πολύ σωστά ισχυρίζεται ο Butzer (1982:5), είναι η συνεχής έρευνα της σχέσης μεταξύ πολιτισμικής κοινότητας (culture) και περιβάλλοντος. Είναι μία σχέση *δυναμική και σύνθετη*, που ανήκει στη σφαίρα των συστημάτων (systems theory). Δεν είμαστε μόνοι εμείς, οι περιβαλλοντικοί αρχαιολόγοι, που θα απεμπλέξουμε την 'αρχαιολογική αντιμετώπιση από την ιστορία της τέχνης' και θα φωτίσουμε την 'ζωή των ανθρώπων στο σύνολό της' (εννοείται των αρχαίων κοινωνιών)(σελ.38). Αλλοίμονο εάν είμασταν μόνοι σ' αυτό το έργο χωρίς την συνδρομή άλλων συναδέλφων, άλλων ειδικοτήτων, ώστε όντως να μπορέσουμε να διερευνήσουμε το διάλογο μιάς πολιτισμικής κοινότητας με το περιβάλλον, είτε για μία συγκεκριμένη αρχαιολογική περίοδο (για μία θέση, μία περιοχή) είτε στα πλαίσια διαχρονικής περιβαλλοντικής μελέτης.

Στο τέλος της εισαγωγής παρατίθεται γραφική παράσταση (σελ. 39) όπου, όπως λέει η συγγραφέας, απεικονίζει την αρχαιολογική έρευνα σήμερα, με την επεξήγηση ότι δείχνει την αρχαιολογία με τις βοηθητικές της επιστήμες. Η παράσταση αυτή είναι ανακριβής, διότι δεν είναι δυνατόν η περιβαλλοντική αρχαιολογία να εμπεριέχει όλες τις άλλες επιστήμες (π.χ. φυσική ανθρωπολογία, οικολογία, κ.ά.) αλλά αντιθέτως συνεργάζεται στενά μ' αυτές. Διαφαίνεται καθαρά ότι το εγχειρίδιο είχε ανάγκη περισσότερης επεξεργασίας.

Το λεξικό: γενικές παρατηρήσεις

Η συγγραφέας ισχυρίζεται ότι 'τα γλωσσικά σημεία - λέξεις είναι η έκφραση της σκέψης, γι' αυτό και η ακρίβεια στη χρήση τους είναι απαραίτητη στην ανάπτυξη της επιστήμης' (σελ. 13) και μ' αυτό θα συμφωνούσε ο καθένας.

Στα πλαίσια αυτής της άποψης αναφέρονται τα παρακάτω. Ο όρος site catchment (σελ. 12 και 36) χρησιμοποιείται κατά κόρον στην αγγλική περιβαλλοντική και οικονομική βιβλιογραφία και, ενώ παραλείπεται στο λεξικό, μεταφράζεται στο εισαγωγικό κείμενο ως 'οικονομική ενδοχώρα ενός οικισμού' (σελ.12). Η απόδοση αυτή είναι λανθασμένη και δεν αποδίδει τον αγγλικό όρο. Πρώτα απ όλα ο όρος δεν αναφέρεται μόνο στην ενδοχώρα και μπορεί, σε άπειρες περιπτώσεις να καλύπτει και θάλασσα, λίμνες, κ.ά. Πρόκειται για επικίνδυνη παραποίηση ενός όρου, που ουσιαστικά σημαίνει τον

γύρω από την θέση χώρο τον οποίο είναι δυνατόν να εκμεταλλεύεται μία πολιτισμική κοινότητα με μία *συγκεκριμένη τεχνολογία*, αφού δεν αρκεί να υπάρχουν οι πηγές αλλά πρέπει να συνυπάρχουν και οι *τεχνικές γνώσεις* για την κατάλληλη εκμετάλλευσή τους. Μήπως ο όρος site catchment συγγέεται με τον όρο carrying capacity που κι αυτός παραλείπεται από το λεξικό, και αναφέρεται στην αποδοτικότητα σε τροφή μιάς συγκεκριμένης περιοχής, ώστε να υπολογισθεί το ανώτερο όριο πληθυσμού που μπορεί να τραφεί από την υπό μελέτη περιοχή; Εξάλλου η Champion (1980:19), την οποία η συγγραφέας επικαλείται στην βιβλιογραφία της, δίνει έναν ακριβέστατο και συντομώτατο ορισμό. Θα μπορούσε επίσης να ορισθεί ως 'φέρουσα ικανότητα' μιάς συγκεκριμένης περιοχής (Κούκουρας et al., 1986:21).

Επειδή δεν είναι δυνατόν να σχολιαστεί διεξοδικά κάθε λήμμα του λεξικού για εννόητους λόγους, θα πρέπει να αρκестούμε σε μερικές γενικές παρατηρήσεις.

1) Το λεξικό αυτό είναι μικρό και συνεπώς η επιλογή των αρχαιολογικών / περιβαλλοντικών όρων θα έπρεπε να ήταν αυστηρότερη. Παρόλα αυτά επεξηγούνται μεγάλος αριθμός λέξεων που θα μπορούσαν να βρεθούν σε κοινά αγγλο-ελληνικά λεξικά και που δεν έχουν καμμία θέση σε λεξικό όρων. Δε θα είμαι εξαντλητική αλλά θα αναφερθούν μερικές τέτοιες λέξεις ενδεικτικά: adult, adaptation, atavism, barrier, caves, carnivore, cell, corrosion, correlation, desert, dog, dunes, dyke, earth, earthworms, endemic, enzyme, evolution, fossil, gem, ground, hermaphrodite, immigration, infant, jungle, jaw, lake, layer, marble, mature, migration, nest, organism, parasite, permeability, plankton, polymorphism, producer, protein, sample, tissue, tooth, worms, virus και άλλες πολλές.

2) Η γεωλογική ορολογία (π.χ. geology, geomorphology, horst, hydrogeology, κ.ο.κ.) θα μπορούσε κάλλιστα να είχε παραλειφθεί, διότι υπάρχουν καλά γεωλογικά λεξικά που είναι γραμμένα από ειδικούς, π.χ. εκείνα των Δερμιτζάκη και Θεοδώρου 1985, του Χριστοδούλου 1991, κ.ά.

3) Οι βιολογικοί και οικολογικοί όροι (cell, chlorophyll, plankton, virus, ecosystem, ecology, universe, savanna, κ.ο.κ) επίσης θα έπρεπε να είχαν παραλειφθεί για τους ίδιους λόγους. Υπάρχουν εξειδικευμένα λεξικά όπως αυτά των Πατάργια 1976, Κούκουρα et al., 1986, Τσούνη 1991, κ.ά.

4) Για την εδαφολογική ορολογία θα πρέπει να είχε αναφερθεί σε εξειδικευμένη βιβλιογραφία ακριβώς επειδή υπάρχουν τόσο καλά συγγράμματα για την αρχαιολογία (Limbrej, 1975, Courty et al., 1989).

5) Σε όλο το λεξικό δεν είναι καθόλου ευδιάκριτη η διαφορά μεταξύ παλαιοντολογίας, παλαιοντολογικών επιστημών (π.χ. παλαιοζωολογία, παλαιοβοτανική) από τη μιά, και αρχαιολογίας, αρχαιολογικών επιστημών (π.χ. ζωοαρχαιολογίας / αρχαιοζωολογίας, αρχαιοβοτανική / παλαιοεθνοβοτανική) από την άλλη. Χαρακτηριστικό είναι το λήμμα palaeontology, όπου ο ορισμός 'επιστήμη που μελετά όλους τους απολιθωμένους οργανισμούς (ζωικά, φυτικά και ανθρώπινα απολιθώματα)'. Μήπως δεν εννοούνται τ' ανθρώπινα απολιθώματα αλλά τ' ανθρωποειδή (Anthropoidea); Γνωρίζουμε ότι η φυσική ανθρωπολογία / παλαιοανθρωπολογία κι όχι η παλαιοντολογία, μελετά ή θα έπρεπε να μελετά τα ευρήματα που έχουν σχέση με ανθρώπινους σκελετούς, τουλάχιστον από τους Australopithecinae, ενώ η παλαιοντολογία μελετά την πανίδα και την χλωρίδα -οργανι-

σμών εν ολίγοις- που προϋπήρχαν της ανθρώπινης εμφάνισης. Συνεπώς και για το λήμμα palaeoentomology υπάρχει πρόβλημα ορισμού που εμπίπτει στο ίδιο σκεπτικό με τα παραπάνω. Τα έντομα που προέρχονται από αρχαιολογικές ανασκαφές μελετώνται είτε από εξειδικευμένους εντομολόγους, που έχουν ασχοληθεί με τα έντομα που υπάρχουν από την εμφάνιση του ανθρώπου, δηλαδή από την Πλειστόκαινο κ.έ., είτε από αρχαιολόγους που έχουν εξειδικευθεί στην εντομολογία και πάλι από την εμφάνιση του ανθρώπου μέχρι σήμερα. Όπως ξέρουν όσοι έχουν ασχοληθεί με την χλωρίδα και πανίδα, και οι δύο άλλαξαν ριζικά στις παλαιότερες από την εμφάνιση του ανθρώπου περιόδους, π.χ. από την Πλειόκαινο και πριν. Συνήθως, λοιπόν, οι δημοσιεύσεις χρησιμοποιούν τον όρο insect analysis και όχι palaeoentomology ή σε περιπτώσεις που χρησιμοποιούν τον όρο αυτό, τότε προσδιορίζεται και η εποχή που μελετάται, π.χ. Πλειστόκαινος ή Ολόκαινος. Ήταν αναγκαίο όλα αυτά να γίνουν ευδιάκριτα στον αναγνώστη.

254

Οι γεωλογικοί χρόνοι οι οποίοι κυρίως μας ενδιαφέρουν, είναι της Τεταρτογενούς περιόδου, ωστόσο στο λεξικό αφιερώνεται μία ολόκληρη σελίδα στους παλαιοντολογικούς χρόνους (σελ.68): μία σοβαρή σύγχυση και πάλι μεταξύ των παλαιοντολογικών και των αρχαιολογικών επιστημών! Αντίθετα οι όροι Pleistocene, Holocene και Quaternary που απαντώνται ιδιαίτερα συχνά στην αρχαιολογία λείπουν παντελώς από το λεξικό. Από την άλλη, όροι, όπως dinosaurs, archaeopteryx, και trilobites, άχρηστοι στην προκειμένη περίπτωση, υπάρχουν και μάλιστα αφιερώνεται μία ολόκληρη σελίδα για τους δεινοσαύρους (σελ.65). Η δεινοσαυρομανία φαίνεται ότι εισχωρεί και στους επιστημονικούς κύκλους!

6) Υπάρχουν παραλείψεις σημαντικών αρχαιολογικών όρων, όπως australopithecus, pebble tool, chopper, coprolite, flake, core, blade, geochronology, microlith, burin, palaeolithic, mesolithic, pintadera, pressure flaking, scraper, slag, typology, obsidian hydration, trace-element analysis, κ.ά. Επίσης υπάρχουν σοβαρά λάθη αρχαιολογικών όρων, όπως (και πάλι περιορίζομαι σε ελάχιστα απ' αυτά που είναι προβληματικά) με τον όρο eolithic που αναφέρεται ως να 'χαρακτηρίζει προ-παλαιολιθική περίοδο' (σελ. 69). Δεν υπάρχει βέβαια αρχαιολογική περίοδος που να ονομάζεται "προ-παλαιολιθική" αλλά και ούτε "ηωλιθική". Η ηωλιθική είναι μία τεχνολογία που εθεωρείτο, παλιότερα, ανθρωπογενής, αλλά η έρευνα καταλήγει ότι είναι μάλλον προϊόν φυσικών παραγόντων.

7) Αξίζει ιδιαίτερα να παρατηρηθεί το κενό στο χώρο της αρχαιομετρίας και των τεχνικών που χρησιμοποιούνται στην αρχαιολογία. Όροι, όπως potassium-argon (K-A), archaeomagnetism, X-ray florescence, amino-acid racemisation, geochronology, oxygen isotope analysis, varve dating, κ.ά. παραλείπονται παντελώς. Χρήσιμα εγχειρίδια για τον φοιτητή, όπως τα συγγράμματα των Μανιάτη (1981), και Λυριτζή (1986), δεν αναφέρονται στη βιβλιογραφία.

8) Ο χώρος της περιβαλλοντικής αρχαιολογίας παρουσιάζει δύο βασικά προβλήματα. Από τη μιά, υπάρχουν παραλείψεις βασικών όρων, όπως phytolith, nematode, bio-archaeological remains, otolith, butchery, feral, charcoal, charring, silicification, permafrost, carrying capacity, site catchment, sieving και πολλών άλλων, ώστε να είναι αδύνατον στα πλαίσια μιάς βιβλιοκριτικής να καλυφθούν. Από την άλλη -κι αυτό είναι και το σοβαρότερο- υπάρχουν απαράδεκτα λάθη ορισμών σε όρους κλειδιά. Οι πιο απλές διαπιστώσεις -κι εδώ δεν επιτρέπει ο χώρος να είναι κανείς εξαντλητικός- είναι γύρω από

την απόδοση της λέξης palynology (κι όχι pallinology, σελ.13). Δεν σημειώνεται στα ελληνικά ως παλινολογία, αλλά ως παλυνολογία (παλύνω = επιπάσσω, πασπαλίζω)(Δημητράκου 1964).

Η περιβαλλοντική αρχαιολογία οφείλει, κατά κάποιο τρόπο, την ύπαρξή της στη σωστή περιουλλογή των δεδομένων της, δηλαδή των οικοδοδωμένων (ecofact), και γίνεται με ποικίλες μεθόδους ή κατασκευές. Υποτυπώδεις τρόπους περιουλλογής είχε χρησιμοποιήσει ο Struener (1962) και η Renfrew (1973). Κατόπιν εφευρίσκεται η λεγόμενη froth flotation ή αλλιώς κοινώς ονομαζόμενη Cambridge machine (Jarman et al., 1972). Η τελευταία είναι κατασκευή επίπλευσης με πίεση αέρος. Οι όροι flotation / wet sieving μεταφράζονται στο λεξικό ως 'νεροκόσκινο'. Η λέξη αυτή δεν αποδίδει τη λειτουργία των μεθόδων, το ότι δηλαδή ανταποκρίνονται σε δύο διαφορετικά συστήματα περιουλλογής. Πρόκειται για διαφορετικούς όρους που αναφέρονται σε διαφορετικές μεθόδους. Ο περιβαλλοντικός αρχαιολόγος γνωρίζει ότι άλλο σημαίνει flotation machine και άλλο wet sieving. Flotation σημαίνει κατασκευή επίπλευσης, (ποιητικά υδρολίχνισμα, λέξη που οφείλει την ύπαρξή της στον Γ. Παπαθανασόπουλο, τον οποίο και από την θέση αυτή ευχαριστώ) και flotation machine είναι η σχετική κατασκευή, όπως αυτή του τύπου Siraf (Williams 1973). Το wet sieving θα μπορούσε να αποδοθεί ως νεροκόσκινο (Pearsall 1989:22-23) ή απλώς κοσκίνισμα με την βοήθεια νερού, όπου τίποτε δεν επιπλέει. Θα περίμενε κανείς, τουλάχιστον γι' αυτό το λήμμα να υπήρχε εκτενέστερη επεξήγηση, ακόμη και σχέδιο (αντί να υπάρχει μία σελίδα για τους δεινοσαύρους (σελ.65), ή τους γεωλογικούς χρόνους (σελ. 68), την στρωματογραφία (σελ. 92) ή ακόμα και σχέδιο για το φυτικό κύτταρο (σελ.57)). Δυστυχώς όμως τα λήμματα flotation machine/wet-sieving machine, αυτά που αφορούν δηλαδή στα εργαλεία της περιβαλλοντικής αρχαιολογίας, χωρίς τα οποία δεν μπορεί να γίνει συστηματική περιουλλογή περιβαλλοντικού υλικού αξιώθηκαν μόνο μία τελείως πρόχειρη αναφορά.

Μελετήθηκαν ενδεικτικά, επίσης, τα λήμματα palaeobotany, archaeobotany και palaeoethnobotany και εμπεριέχουν σοβαρά λάθη. Στο λήμμα palaeobotany γράφει ότι 'συχνά ταυτίζεται με την αρχαιοβοτανική' ωστόσο δεν αναφέρει την ουσιαστική διαφορά μεταξύ τους, ώστε, επιτέλους, να σταματήσει αυτή η λεγόμενη ταύτιση. Η αρχαιοβοτανική είναι, βέβαια, επιστήμη που ασχολείται με το βοτανικό υλικό που προέρχεται από αρχαιολογικά στρώματα αλλά συμπεριλαμβάνει και υλικό που δεν έχει αναγκαστικά πάντα σχέση με κάποια ανθρώπινη δραστηριότητα. Μπορεί το αρχαιοβοτανικό υλικό απλώς να βρίσκεται στο χώρο και για λόγους περιβαλλοντικούς, π.χ. από τον αέρα, μεταφορά από ζώα κ.ο.κ., αλλά θα μπορούσε και αθέλητα να τα είχε μεταφέρει ο άνθρωπος με τα ρούχα του ή τα παπούτσια του. Αυτό όμως, έμμεσα, δίνει πολιτισμικές πληροφορίες.

Στο λήμμα palaeoethnobotany εμφανίζεται ο ισχυρισμός ότι 'η έρευνα αφορά σε φυτά που συνέλεξε ο άνθρωπος ή καλλιέργησε ο ίδιος'. Ένας τέτοιος ορισμός αφαιρεί τη δυναμική της μελέτης, της σχέσεως, που ενυπάρχει. Δεν ενδιαφέρει δηλαδή τον παλαιοεθνοβοτανολόγο μόνο η ύπαρξη φυτών και ο τυχόν κατάλογός τους, αλλά η δυναμική της σχέσης ανθρώπου-χλωρίδας διαχρονικά αλλά και 'διαχωρικά'. Η προσέγγιση είναι οικολογική και ανθρωπολογική (Hasdorf & Popper 1988:2). Συνεπώς, επειδή ακριβώς ενδιαφέρεται για τη δυναμική σχέση, την αμφίδρομη σχέση, πώς μπορεί να

περιορίζει τη μελέτη στη 'χρήση των φυτών στη διατροφή, στη στέγαση και την καλαθοπλεκτική'; Και όλες τις άλλες σχέσεις του ανθρώπου με τα φυτά ποιός τις μελετάει; (Hasdorf & Popper 1988, Pearsall 1989)

Ο όρος *ecofact* ορίζεται ως 'φυσικό περιβαλλοντικό κατάλοιπο' αντί για το απλούστερο 'οικοδομημένο'. Ομολογώ ότι δε θεωρείται ακριβής ο ορισμός διότι το 'fact' της σύνθετης αγγλικής λέξης εννοεί την βιο-κοινωνία (πανίδα και χλωρίδα) αλλά και την αβιοτική, δηλαδή παράγοντες όπως την γεωμορφολογία (και συναφών επιστημών) και την κλιματολογία. Συνεπώς, ο όρος 'ecofact' εμπειρικλείει μία δυναμική που αφαιρείται αυτόματα με τον όρο 'κατάλοιπο' (κάτι που υπολείπεται, νεκρό, κ.ο.κ.). Αυτό που είναι επίσης ανησυχητικό είναι η προσθήκη ότι 'ακόμα και τα artifacts "κρύβουν" ecofact' πράγμα που κάνει την επεξήγηση του λήμματος ακόμα πιο δυσνόητη, διότι και βέβαια τα υλικά των artifacts θα προέρχονταν από τη φύση (ζωικά, φυτικά, γεωλογικά), αλλά αυτό δεν τα καθιστά *ecofacts*! Εξάλλου για την επεξήγηση ακριβώς της διαφοράς αυτής δημιουργήθηκε ο όρος *artifact*, τέχνηργο ή τεχνούργημα.

Άλλο σημαντικότατο λάθος βρίσκεται στο λήμμα *habitat* που αποδίδεται ως 'κατοικία' και κατόπιν ως 'το φυσικό περιβάλλον μιάς θέσης...'. Αυτός ο ορισμός οδηγεί στη γαλλική λέξη *habitat* που όντως έχει σχέση με τον οικισμένο χώρο, αλλά ο αγγλικός έχει μόνο την οικολογική σημασία που πιστεύω ότι αποδίδεται καλά από το 'ενδιαίτημα' και ορίζεται ως 'ο τόπος που ζει ένα είδος, πληθυσμός ή κοινότητα' (ζωϊκή ή φυτική) 'και που χαρακτηρίζεται από συγκεκριμένες συνθήκες π.χ. ακτή, κοινοστέγη του δάσους' (Κούκουρας et al., 1986:50).

9) Στο επίπεδο της θεωρητικής αρχαιολογίας και των θεωριών που χρησιμοποιούνται στην αρχαιολογική επιστήμη, η επιλογή των όρων είναι επίσης ατυχής. Λείπουν πολλοί αρχαιολογικοί θεωρητικοί όροι, όπως *middle-range theory*, *behavioural archaeology*, *urban archaeology* (ενώ αναφέρεται ο όρος *urban geography*), *analytical archaeology*.

10) Μερικές παρατηρήσεις για τους αρχαιολογικούς όρους: ο όρος *crop marks* (Riley 1987) μεταφράζεται 'ως ενδείξεις από δημητριακά' (σελ. 60) πράγμα που είναι εσφαλμένο. Δεν διαπιστώνονται θέσεις από αερο-φωτογραφίες μόνο ή 'κυρίως' εκεί που υπάρχουν δημητριακά, αλλά εκεί που υπάρχουν *crops*, δηλαδή καλλιέργειες. Τι σημαίνει 'πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η ίδια περιοχή μπορεί να φωτογραφηθεί μόνο μία φορά κάθε 10 ή 20 χρόνια, γιατί από χρόνο σε χρόνο οι κλιματικοί παράγοντες την αλλοιώνουν'; Μήπως εννοείται ότι σπάνια συμπίπτουν ευνοϊκοί παράγοντες (π.χ. φωτός ή και καλές κλιματικές συνθήκες), ούτως ώστε αρχαιολογικοί χώροι σπάνια διαπιστώνονται και μπορεί σε διάστημα 10 ή 20 ετών να διαπιστωθούν παρά μόνο μία φορά;

Επίλογος

Στο τέλος, η συγγραφέας (Καραλή 1994:39) εύχεται 'το παρόν λεξικό' να 'αποτελεί μία συμβολή στην προσπάθεια εξομάλυνσης της "Βαβέλ" και καθιέρωσης μιάς κοινής αποδεκτής ορολογίας'. Τέτοιο στόχο θα το δέχονταν όλοι με ανακούφιση, διότι όπως ανέφερα και στην αρχή, υπάρχει μεγάλο κενό που δημιουργεί μία εξίσου μεγάλη ανάγκη αρχαιολογικού λεξικού που να επεξηγεί σωστά, δηλαδή συνοπτικά και με ακρίβεια,

όπως και να αποδίδει στα ελληνικά τον όρο ή να δίνει την εννοιολογική ερμηνεία. Σε αυτά τα σημεία φοβάμαι ότι απέτυχε η συγγραφέας. Το Λεξικό της έχει στην πλειονότητά του λανθασμένες ερμηνείες, αρκετές ανακρίβειες και αναχρονισμούς και δυσχεραίνει αυτούς που ασχολούνται με την περιβαλλοντική αρχαιολογία στην Ελλάδα αλλά και όλους όσους προβληματίζονται για την απόδοση γενικότερων αρχαιολογικών όρων. Όχι μόνο δεν μπορεί να βοηθήσει ερευνητές στην περιβαλλοντική αρχαιολογία, όπως εύχεται (σελ. 47), αλλά η ανεπιφύλακτη χρήση του από τον μη ειδικό και κυρίως τον φοιτητή (ειδικά επειδή είναι μικρό και φτηνό) που δεν έχει ακόμα εμπειρωμένες γνώσεις, ενέχει κινδύνους διότι τον οδηγεί σε λανθασμένες αντιλήψεις των εννοιών αναφοράς της περιβαλλοντικής αρχαιολογίας και της αρχαιολογίας γενικότερα. Επειδή επιπλέον η βιβλιογραφία της κ. Καραλή δεν εξειδικεύεται ανά λήμμα (πρβλ. Champion 1980, όπου τα λήμματα συχνά τελειώνουν με παραπομπή σε εξειδικευμένη βιβλιογραφία, πράγμα που αποτελεί εξαίρεση στο παρόν λεξικό), δεν βοηθάει ούτε και στο σημείο αυτό και τον ερευνητή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- BINFORD, L.R. 1972. *An Archaeological Perspective* New York: Seminar Press.
- BINFORD, L.R. 1983. *Working at Archaeology* New York: Academic Press.
- BUTZER, K.W. 1982. *Archaeology as Human Ecology*. Cambridge: C.U.P.
- CHAMPION, S. 1980. *A Dictionary of Terms and Techniques in Archaeology*. Oxford: Phaidon.
- COURTY, M.-A. et al., 1989. *Soils and Micromorphology in Archaeology*. Cambridge: C.U.P.
- ΔΕΡΜΙΤΖΑΚΗΣ, Μ. & ΘΕΟΔΩΡΟΥ, Γ. 1985. *Γλωσσάριο Επιλεγμένων Γεωλογικών Εννοιών*. Αθήνα.
- ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΣ, Δ. 1964. *Νέον ορθογραφικόν, ερμηνευτικόν λεξικόν*. Αθήνα: Εκδόσεις Δέλτα.
- EVANS, J.G. 1978. *An Introduction to Environmental Archaeology*. London: P.Elek.
- GRANT, E. (ed.) 1986. *Central Places, Archaeology and History*. Sheffield: Dept.of Archaeology & Prehistory.
- HASDORF, C. & POPPER, V. 1988. *Current Palaeoethnobotany*. Chicago: Chicago University Press.
- HODDER, I. & ORTON, C. 1976. *Spatial Analysis in Archaeology*. Cambridge: C.U.P.
- JARMAN, H.N. et al., 1972. 'Retrieval of plant remains from archaeological sites by froth flotation', σελ. 39-48. Στο Higgs, E.S. (ed.) *Papers in Economic Prehistory*. Cambridge: C.U.P.
- ΚΑΛΠΑΞΗΣ, Θ. 1990. *Σαμιακά Αρχαιολογικά 1850-1914*. Ρέθυμνο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις.
- ΚΟΥΚΟΥΡΑΣ, Θ., ΑΡΙΑΝΟΥΤΣΟΣ, Μ., ΓΕΡΑΚΗΣ, Π.Α. 1986. *Ερμηνευτικό Λεξικό Οικολογικών και Συναφών Όρων*. Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Γαργαλάνης.
- ΚΩΤΣΑΚΗΣ, Κ. 1991. 'The powerful past: theoretical trends in Greek Archaeology'. σελ. 65-90. Στο Hodder, I (ed.) *Archaeological Theory in Europe*. London: Routledge.
- LAMBERG-KARLOVSKY, C.C. & KOHL, P.L. (eds.) 1988. *Archaeological Thought in America*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LIMBREY, S. 1975. *Soil Science and Archaeology*. London: Academic Press.
- ΛΙΑΝΕΡΗΣ, Ν. 1983. *Προβλήματα Θεωρητικής Αρχαιολογίας*. Αθήνα: εκδόσεις ο Πολίτης.
- ΛΥΡΙΤΖΗΣ, Γ. 1986. *Αρχαιομετρία*. Αθήνα: εκδόσεις Καρδαμίτσα.
- ΜΑΝΙΑΤΗΣ, Γ. 1981. 'Μέθοδοι χρονολόγησης αρχαίων υλικών', *Ανθρωπολογικά* 2:75-82.
- ΜΟΣΧΟΥ, ΛΗΔΑ 1983. 'Οικισμένος χώρος, παραδοσιολογία και ιστορικά φαινόμενα' *Ανθρωπολογικά* 4:13-36.

- ΠΑΤΑΡΓΙΑ, Θ. 1976. *Αγγλο-Ελληνικό Λεξικό Βιολογικών Όρων*. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- PEARSAL, D.M. 1989. *Paleoethnobotany: a Handbook of Procedures*. London: Academic Press.
- RENFREW, C. & BAHN, P. 1991. *Archaeology: Theories, Methods and Practice*. London: Thames & Hudson.
- RENFREW, J. 1973. *Palaeoethnobotany: the Prehistoric Food Plants of the Near East and Europe*. London: Methuen.
- RILEY, D.N. 1987. *Air Photography and Archaeology*. London: Duckworth.
- STRUEVER, S. 1968. 'Flotation evidence for the recovery of small-scale archaeological remains'. *American Antiquity* 33:353-362.
- TRIGGER, B.G. 1989. (γ' έκδοση 1992) *A History of Archaeological Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ΤΣΟΥΝΗΣ, Γ. 1991. *Περιβάλλον από το Α ως το Ω*. Αθήνα: Γεν. Γραμματεία Νέας Γενεάς και Ελληνικής Εταιρείας Προστασίας της Φύσης.
- WILEY, G. R. & SABLOFF, J.A. 1974 (β' έκδοση 1980). *A History of American Archaeology*. London: Thames & Hudson.
- WILLIAMS, D. 1973. 'Flotation at Siraf', *Antiquity* 47: 288-292.
- ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΑΔΗΣ, Γ. 1978. 'Εισαγωγή στις ιδεολογίες της ελληνικής προϊστορίας', *Πολίτης* 17: 30-51.
- ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, Γ.Ε. 1991. *Τετράγλωσσο Λεξικό Γεωλογικών Όρων*. Αθήνα: Ι.Γ.Μ.Ε.
- ΖΩΗΣ, Α. 1980. *Μαθήματα αρχαιολογίας. Από την εμφάνιση του ανθρώπου ως τους αστικούς πολιτισμούς της Ανατολής*. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- ΖΩΗΣ, Α. 1982. *Προϊστορική και πρωτοϊστορική αρχαιολογία*. Πανεπιστημικά μαθήματα. Σειρά δεύτερη. Γιάννενα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Φιλοσοφική Σχολή.
- ΖΩΗΣ, Α. 1990. *Η Αρχαιολογία στην Ελλάδα: πραγματικότητες και προοπτικές*. Αθήνα: Πολύτυπο.